CZU: 341.1:316.347(=135.1)(4-672 UE) **https://doi.org/10.59295/sum3(173)2024_31**

ROLUL INSTITUȚIILOR INTERNAȚIONALE ȘI ȚĂRILOR DE DESTINAȚIE IN FORMAREA DIASPOREI MOLDOVENEȘTI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Gheorghe MOȘNEAGA,
Universitatea de Stat din Moldova

În articol se analizează activitatea organizațiilor internaționale și a țărilor UE la procesul de consolidare și dezvoltare a diasporei moldovenești în Uniunea Europeană, se dezvăluie principalele forme și mecanisme de stimulare a acestor procese.

Principalele instituții internaționale care se preocupă de implementarea proiectelor și programelor sunt: ONU, Organizația Internațională a Muncii, Organizația Internațională pentru Migrație, OSCE, Centrul Internațional pentru Dezvoltarea Politicilor Migraționiste (ICMPD) și altele. La nivel regional Moldova participă la mai multe organizații și platforme specializate în domeniul migrației: Parteneriatul Estic, FRONTEX, EUBAM, Parteneriatul de Mobilitate, Procesul de la Praga, Procesul de la Budapesta, Procesul de la Söderköping și altele. Printre donatorii de asistență financiară pentru Moldova în sfera migrației și diasporei se regăsesc și guvernele a mai multor state-membri UE, al SUA și ale altor țări. Guvernul moldovenesc reglementează baza instituțională și mecanismul de coordonare a asistenței externe oferite de organizațiile internaționale și țările donatoare.

Moldova beneficiază de asistență financiară, juridică, și logistică diversă din partea UE pentru reglementarea migrației și integrării migranților în UE. În articol sunt indicate convențiile europene, care au avut impact asupra elaborării politicii moldovenești în domeniul migrației și diasporei. Diaspora este privită drept agent al schimbării. Structurile europene încep să pună accent în politicile sale asupra diasporei doar începând cu 2011. UE insistă asupra colaborării strânse dintre diaspore și țările de origine, considerând că integrarea migranților se realizează mai efectiv prin intermediul diasporei. În procesul integrării migranților trebuie să fie incluse instituțiile societății civile din țările UE. Moldova adoptă practicile pozitive de atragere a diasporei, suportului ei pentru dezvoltarea sustenabilă a țării. Experiența arată că este necesar de a încheia acorduri nu numai în domeniul migrației de muncă și protecției sociale, ci și în domeniul protecției juridice a migranților de muncă. Creșterea rolului diasporei rezultă din adâncirea colaborării cu societatea civilă a țărilor de destinație, includerii migranților de muncă în viața politică a țărilor de destinație. Este important ca toate nivelurile de administrație să participe la dezvoltarea și implementarea strategiilor de integrare a migranților.

Cuvinte-cheie*: diaspora moldovenească, forme și mecanisme de dezvoltare și consolidare a diasporei în UE.*

THE ROLE OF INERNATIONAL INSTITUTIONS OF DESTINATION COUNTRIES IN THE FORMATION OF MOLDOVAN DIASPORA IN THE EUROPEAN UNION

The following article analyzes the involvement of international organizations and EU states in the consolidation and development of the Moldovan diaspora in the European Union; the article also investigates the primary forms and mechanisms of stimulating these processes.

The main international institutions participating in the implementation of programs and projects are the UN, the International Labor Organization, the International Organization for Migration, the OSCE, the ICMPD, and others. On a regional level Moldova is the participant of many specialized organizations and platforms in the field of migration: Eastern Partnership, FRONEX, EUBAM, Mobility Partnership, the Prague Process, the Budapest Process, the Söderköping Process, and others. Among the donors that provide Moldova with financial aid in the field of migration and diaspora are many EU states, the USA, and several other countries. The Moldovan government regulates the institutional framework and the mechanism of coordination of external aid provided by the international organizations and donor-countries.

Moldova receives different kinds of financial, legal, and logistical aid from the EU for the regulation of migration, integration of migrants in the EU. The article lists European conventions that influenced the development of Moldovan policy in the field of migration and diaspora. Diasporas are viewed as agents of change. European institutions be-

gin to focus in their policies on diasporas only starting with 2011. The EU insists on close collaboration between the diasporas and the countries of origin, considering that migrant integration is more effective by way of diasporas. It is necessary for civil society institutions to participate in the process of integration. Moldova adopts the positive practices of diaspora attraction, its support for the country's sustainable development. Practice shows that it is necessary to make agreements not only in the field of labor migration and social protection, but also in the field of labor migrants' legal protection. The increasing role of the diaspora is tied to the deepening collaboration with the civil society of the destination countries, the participation of labor migrants in the destination countries' political life. It is important for every level of administration participate in the development and implementation of strategies for migrant integration.

Keywords*: Moldovan diaspora, forms and mechanisms of diaspora development and consolidation in the EU.*

Un rol important în formarea diasporei moldovenești din Uniunea Europeană îl au instituțiile internaționale și autoritățile / societatea civilă din țările de destinație. Tocmai sub influența structurilor internaționale și a Uniunii Europene s-a format atitudinea actuală a autorităților moldovenești față de problema migrației. În efortul de a minimiza consecințele negative ale emigrării în masă, Republica Moldova a luat și continuă să ia anumite măsuri în acest sens. O parte semnificativă a progresului este legată de sprijinul partenerilor externi, care au contribuit la implementarea diverselor inițiative în domeniul migrației și diasporei. Cu sprijinul financiar al partenerilor externi, BRD [Biroul pentru Relații cu Diaspora] implementează programe de interes pentru reprezentanții diasporei, care vizează stabilirea relațiilor de dezvoltare și cooperare cu conaționalii de peste hotare, asigurarea dialogului dintre reprezentanții diasporei și autoritățile publice din Republica Moldova, consolidarea structurilor instituționale ale diasporei, promovarea intereselor naționale, dezvoltarea și promovarea dialogului cultural-artistic traditional [23, p. 47].

În implementarea proiectelor și programelor în domeniul migrației și diasporei, partenerii internaționali ai Guvernului Republicii Moldova sunt: ONU (PNUD, Fondul ONU pentru Populație - Moldova etc.), OIM - Misiunea în Moldova, Organizația Internațională a Muncii, OSCE - Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa, Fondul European de Investiții și Centrul Internațional pentru Dezvoltarea Politicilor Migraționiste (ICMPD).

Un rol important îl are Grupul de lucru pentru migrație al Echipei de țară ONU, care include reprezentanți ai tuturor agențiilor relevante ale ONU implicate în gestionarea migrației internaționale în Republica Moldova. Activitatea Grupului are ca scop asigurarea unei abordări cuprinzătoare în gestionarea migrației, îmbunătățirea schimbului de date și evitarea dublării eforturilor și activităților finanțate de către părțile internaționale interesate [10, p. 24].

PNUD cooperează cu Guvernul Republicii Moldova pentru a echilibra măsurile pe termen scurt de abordare a consecințelor emigrației cu soluții de dezvoltare durabilă pe termen lung. În 2015, în domeniul diaspora-migrație-dezvoltare, PNUD a lansat proiectul MiDL, care vizează implicarea migranților în dezvoltarea durabilă a comunităților locale, prin îmbunătățirea serviciilor publice locale și stimularea activităților economice generatoare de venituri în strânsă cooperare cu autoritățile publice naționale și locale din Republica Moldova [49]. Proiectul este implementat cu sprijinul financiar al Agenției Elvețiene pentru Dezvoltare și Cooperare (SDC), care este un partener important de dezvoltare pentru Republica Moldova.

De menționat că Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare este un partener internațional activ al Republicii Moldova în diverse domenii. Începând cu anul 2014, SDC a lansat o Strategie de cooperare cu Republica Moldova, care, alături de domeniile tradiționale de asistență (sănătate și alimentarea cu apă potabilă), a inclus un nou domeniu - migrația și dezvoltarea. În cooperare cu Guvernul Republicii Moldova, în 2014 a fost lansat programul „Valorificarea potențialului migrației în Republica Moldova", care vizează utilizarea capitalului uman și financiar al diasporei moldovenești pentru dezvoltarea țării de origine. Cea de-a treia fază a Programului SDC a început în 2023 și se va desfășura până în decembrie 2026. Obiectivul general al Programului este de a îmbunătăți standardele de viață ale cetățenilor moldoveni printr-o guvernare mai incluzivă, mai responsabilă, mai receptivă și bazată pe dovezi, precum și de a spori participarea migranților / diasporei la dezvoltarea durabilă a țării lor de origine [7].

O asistență semnificativă în gestionarea migrației la nivel național este oferită de Organizația Internațională pentru Migrație - Misiunea în Moldova, care a fost deschisă în 2001. În 2003, Republica Moldova a de-

venit oficial stat membru al OIM. Obiectivul principal al OIM este de a asigura respectarea principiului migrației umane și ordonate în beneficiul migranților și al societății. Misiunea OIM în Moldova lucrează în parteneriat cu Guvernul Republicii Moldova, cu organizațiile internaționale și cu ONG-urile locale în patru domenii principale: migrație și dezvoltare; prevenire și protecție (combaterea traficului de ființe umane); managementul migrației; migrația facilitată. În plus, OIM Moldova este responsabilă de furnizarea de sprijin administrativ și logistic pentru Misiunea UE de asistență la frontieră în Moldova și Ucraina (EUBAM).

Centrul Internațional pentru Dezvoltarea Politicilor de Migrație (ICMPD) își desfășoară activitatea în peste 90 de țări din întreaga lume, aplicând o abordare regională, pentru a crea o cooperare și parteneriate eficiente de-a lungul rutelor de migrație. ICMPD este activ în Republica Moldova de mai mulți ani, implementând diverse proiecte în domeniul migrației și dezvoltării. În ultimii ani, ICMPD a implementat două proiecte de amploare: „Dezvoltarea unui sistem de monitorizare a reîntoarcerilor forțate în Republica Moldova” și „Capacitate pentru un sistem de primire bazat pe drepturi pentru Moldova”. Din 2019, ICMPD colaborează cu BRD și cu reprezentanții diasporei moldovenești pentru a consolida eforturile legate de implicarea diasporei în dezvoltarea Republicii Moldova în cadrul proiectului-pilot EUDiF - Instrumentul Global al Facilității UE pentru Diaspora. În prezent, autoritățile moldovenești lucrează cu experți din diaspora moldovenească la două proiecte - „Pilotarea schemelor de mobilizare a diasporei în sectoarele de educație și cercetare din Moldova” și „Promovarea turismului de patrimoniu în Moldova prin intermediul expertizei diasporei” [26], care contribuie la utilizarea potențialului uman al diasporei în dezvoltarea durabilă a țării de origine, precum și la creșterea rolului diasporei în promovarea unei imagini pozitive a Republicii Moldova.

Împreună cu organizațiile internaționale, Republica Moldova implementează o serie de proiecte majore în domeniul migrației, diasporei și dezvoltării:

- „Consolidarea Capacităţilor Guvernului Republicii Moldova de Gestionare a Relaţiilor cu Diaspora”, finanţat din Fondul de Dezvoltare al OIM, implementat de OIM Moldova;
- „Consolidarea Legăturii dintre Migraţie şi Dezvoltare: Testarea Platformei de Servicii Integrate pentru Migranţii Moldoveni și Comunităţile Acestora”, finanţat de UE şi implementat de Agenţia Internaţională pentru Informaţii din Țările Sursă;
- Programul Pilot Comun PNUD / OIM / UN Women Privind Integrarea Migraţiei în Strategia Naţională de Dezvoltare a Republicii Moldova, finanțat de Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare;
- „Fortificarea capacităţii Moldovei de a gestiona migraţia de muncă şi de reîntoarcere”, finanțat de UE și implementat de Serviciul suedez pentru ocuparea forței de muncă;
- „Gestionarea eficientă a migraţiei de muncă şi a calificărilor în Moldova”, finanțat de UE și implementat de OIM;
- „Susţinerea implementării componentei migraţie şi dezvoltare a Parteneriatului de Mobilitate UE – Moldova”, finanțat de UE și pus în aplicare de OIM;
- „Sprijinirea implementării acordurilor cu Comunitatea Europeană privind facilitarea eliberării vizelor și de readmisie în Republica Moldova și în Georgia (REVIS)”, finanțat de UE;
- „Dezvoltarea sistemului de educație și formare profesională”, implementat de Fondația Europeană pentru Formare [59, pp. 225-226];
- „Consolidarea Managementului Migraţiei şi a Cooperării în domeniul Readmisiei în Europa de Est”, finanțat de UE, cofinanțat de Departamentul de Stat al SUA, cofinanțat și implementat de OIM în cooperare cu Guvernul Republicii Moldova [51, p. 77].

Pe lângă proiectele menționate mai sus, pot fi menționate proiectul „Migrație și Dezvoltare Locală”, finanțat de Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare, și proiectul „Consolidarea potențialului de dezvoltare a Republicii Moldova prin crearea de parteneriate între diaspora și țara de origine”, finanțat de Fondul de Dezvoltare al OIM și implementat de Misiunea OIM în Moldova, în parteneriat cu Ministerul Educației și Cercetării.

Punerea în aplicare a proiectelor nu ar fi fost posibilă fără sprijinul financiar din partea principalilor donatori: Comisia Europeană, Agenţia Elveţiană pentru Dezvoltare şi Cooperare (SDC), Fondul Fiduciar de Securitate Umană al ONU, Agenţia SUA pentru Dezvoltare Internaţională (USAID), Fundaţia SOROS, Agenţia de Dezvoltare a Republicii Cehe, Agenţia Austriacă de Dezvoltare, Agenţia Suedeză pentru Coo-

perare Internaţională şi Dezvoltare, Guvernul Japoniei, Guvernul României, Guvernul Finlandei, Guvernul Italiei, Guvernul Ciprului, Guvernul Germaniei, Guvernul Greciei, Guvernul Danemarcei, Guvernul Norvegiei, Guvernul Elveţiei, Soroptimist International (Norvegia), Lakarmissionen (Suedia) [51, p.76].

Ținând cont de volumul ajutorului extern acordat Republicii Moldova și pentru a asigura o mai bună coordonare a utilizării acestuia, Guvernul Republicii Moldova a adoptat Hotărârea nr. 561 din 19 august 2015, care reglementează cadrul instituțional și mecanismul de coordonare a asistenței externe acordate de organizațiile internaționale și țările donatoare. În conformitate cu această hotărâre, Cancelaria de Stat acționează în calitate de Autoritate națională de coordonare a asistenței externe, responsabilă de procesul de planificare, monitorizare și evaluare a asistenței externe acordate Republicii Moldova de către partenerii de dezvoltare. Prim-ministrul îndeplinește funcția de coordonator național în domeniul asistenței externe, precum și sarcina de a maximiza impactul acesteia asupra dezvoltării economice a țării, de a asigura transparența asistenței externe și de a implementa strategii de comunicare cu comunitatea donatorilor și cu societatea civilă [33].

La nivel regional, Republica Moldova face parte din diverse forumuri sau platforme de dialog în domeniul migrației, menite să consolideze cooperarea cu țările vecine, țările de destinație și țările de origine a migranților. Aici putem menționa Parteneriatul Estic, Agenția Uniunii Europene pentru Securitatea Frontierelor Externe (FRONTEX), Misiunea Uniunii Europene de Asistență la Frontieră în Moldova și Ucraina (EUBAM), Parteneriatul pentru Mobilitate (PM), Procesul de la Praga, Procesul de la Budapesta, Procesul de la Söderköping, GUAM. În opinia experților, acest lucru permite schimbul de informații cu partenerii și, într-o anumită măsură, sincronizarea legislației naționale cu legislația țărilor gazdă ale migranților moldoveni [41, p. 180].

Fără îndoială, Republica Moldova este ajutată în mare măsură în elaborarea și implementarea politicilor de migrație, diasporă și dezvoltare de către Uniunea Europeană, care dispune de un cadru politic și juridic bine dezvoltat în domeniul politicilor supranaționale de imigrare care acoperă diverse sfere ale vieții migranților. În acest context, putem evidenția documente precum:

- Conventia europeana referitoare la statutul juridic al lucratorului migrant [14];
- Convenţia europeană a drepturilor omului [15];
- Convenţia europeană cu privire la cetățenie [16];
- Carta Socială Europeană (revizuită) [11];
- Codul european de securitate socială (revizuit) [18];
- Conventia europeana privind asistența socială și medicală și Protocolul acesteia [28];
- Convenţia europeană cu privire la securitatea socială și Protocolul acesteia [29];
- Acordul european interimar cu privire la regimurile de securitate socială referitoare la bătrânețe, invaliditate și urmași;
- Acordul european interimar cu privire la alte regimuri de securitate socială decît cele referitoare la bătrânețe, invaliditate și urmași;
- Convenția Europeană cu privire la recunoașterea atestatelor obținute în învățământul superior în statele din regiunea Europei [17];
- Convenţiei Consiliului Europei privind participarea străinilor la viaţa publică la nivel local [13].

Uniunea Europeană acordă o mare importanță procesului de integrare a migranților în țările de primire. În 2004, UE a formulat „Principiile de bază comune pentru politica de integrare a migranților în UE” ca un proces bilateral de acomodare reciprocă a migranților și a populației din țările de reședință în UE, bazat pe valorile Uniunii Europene [48]. În 2005, a fost adoptată „Agenda comună pentru integrare: un cadru pentru integrarea resortisanților țărilor terțe în Uniunea Europeană” [5], care a contribuit la revizuirea de către statele membre ale UE a legislației lor privind integrarea.

Principiile europene comune ale politicii de imigrare au fost formulate în documentul Comisiei Europene „Politica comună de imigrare a Uniunii Europene: principii, direcții, instrumente”, adoptat în 2008 [6], care reflectă dorința țărilor europene de a încuraja imigrația legală în conformitate cu nevoile forței de muncă ale UE, precum și de gestionare a proceselor de migrație în parteneriat cu țările exportatoare de migranți [38, p. 62].

Cu toate acestea, în ciuda numărului mare de documente adoptate, rolul diasporelor în politica europeană de migrație și integrare a fost abordat doar recent de către Uniunea Europeană. Până în anii 2010 nu a existat nicio mențiune despre diasporă în documentele oficiale ale Comisiei Europene. Termenul „diasporă” apare pentru prima dată în „Agenda comună pentru integrarea resortisanților țărilor terțe” din 2011 [27] și în „Planul de acțiune pentru integrarea resortisanților țărilor terțe” din 2016 [8], adoptate de Comisia Europeană, unde diaspora este menționată ca fiind una dintre principalele instituții de integrare. Agenda europeană pentru integrare conținea specificația „integrarea resortisanților țărilor terțe”, subliniind integrarea ca modalitate de „valorificare a potențialului migrației”, precum și responsabilitatea comună a statelor membre ale UE în ceea ce privește integrarea. Astfel, conștientizarea importanței implicării organizațiilor diasporei ca agenți ai politicii supranaționale de integrare a UE a crescut treptat în țările Uniunii Europene.

În plus, diasporele acționează ca „agenți ai schimbării”. „Agenda comună pentru integrarea resortisanților țărilor terțe” din 2011 solicită sprijinirea cooperării între comunitățile din diasporă și țările de origine pentru a promova antreprenoriatul transnațional și relațiile comerciale externe. Planul de acțiune al UE privind integrarea și incluziunea migranților 2021-2027 [44] notează că diaspora poate juca un rol crucial în sprijinirea incluziunii în societățile gazdă, promovând investițiile, inovarea și dezvoltarea, menținând în același timp relațiile cu țările de origine.

Planul de acțiune adoptat este suficient de ambițios și stabilește un cadru solid pentru consolidarea și revigorarea politicilor de integrare și incluziune în UE. În implementarea lui, Comisia Europeană va colabora îndeaproape cu toate părțile interesate, inclusiv cu organizațiile diasporei. În plus, Comisia a înființat un grup de experți privind viziunile migranților, compus din migranți și organizații care le reprezintă interesele, și îl va consulta la elaborarea și punerea în aplicare a viitoarelor politici ale UE în materie de migrație, azil și integrare.

După cum arată practica, cea mai reușită integrare a imigranților are loc prin intermediul diasporei, care se integrează la maximum în societatea gazdă și, în același timp, contribuie la dezvoltarea țării de origine. În țările Uniunii Europene, asistența diasporei este oferită în diverse direcții: informare și consiliere pe diverse teme, sprijinirea antreprenoriatului în diasporă, transfer de cunoștințe și transfer tehnologic, încurajarea asociațiilor locale, finanțarea inițiativelor de migrație și dezvoltare [34]. În acest scop, sunt create diverse fonduri, centre, platforme pentru a sprijini activitățile organizațiilor de migranți sau pentru interacțiunea dintre organizațiile din diasporă și organizațiile societății civile din țările gazdă (Fondul federal de sprijinire a politicii de migrație în Belgia; Programul de sprijinire a activităților de dezvoltare a organizațiilor de migranți în Germania și în țările de origine ale migranților din Germania; „Rețeaua Diasporei” în Norvegia; organizația nonguvernamentală IntEnt în Țările de Jos etc.) [38, p. 72].

Principala povară a integrării migranților este suportată de autoritățile locale și regionale, care dispun de instrumentele politice, legislative și bugetare pentru a pune în aplicare politicile de integrare. Planul de acțiune al UE privind integrarea și incluziunea migranților 2021-2027 subliniază că integrarea are loc în fiecare sat, oraș și regiune în care migranții locuiesc, lucrează, merg la școală sau frecventează un club sportiv. Nivelul local joacă un rol esențial în primirea și însoțirea migranților atunci când aceștia sosesc pentru prima dată într-o țară nouă. Organizațiile societății civile, instituțiile de învățământ, angajatorii, biserica, organizațiile de tineret și studențești, organizațiile diasporei, precum și migranții înșiși ar trebui să contribuie la realizarea unor politici de integrare eficientă și cuprinzătoare.

Republica Moldova cooperează activ și eficient cu Uniunea Europeană în domeniul migrației și dezvoltării. La 5 iunie 2008 a fost semnată Declarația privind parteneriatul pentru mobilitate între Republica Moldova și țările UE participante la parteneriat. Parteneriatul de Mobilitate Republica Moldova-UE (PM) oferă cadrul politic pentru cooperarea cu UE (Serviciul European de Acțiune Externă, Comisia Europeană, Fundația Europeană pentru Formare și Frontex) în domeniul migrației în toate sferele de cooperare în cadrul Abordării Globale a Migrației și Mobilității [50, p. 76]. Această inițiativă reunește mai multe proiecte în domeniul migrației și are drept scop consolidarea capacității instituționale în domeniul managementului migrației, dezvoltarea modalităților legale de migrație, protejarea drepturilor migranților și consolidarea relațiilor cu diaspora, încurajarea întoarcerii și reintegrării migranților moldoveni, investirea eficientă a

remitențelor, asigurarea protecției sociale, controlul frontierelor și securitatea documentelor, precum și cooperarea în combaterea migrației ilegale și a traficului de ființe umane [52, p. 65].

Mecanismul de monitorizare, coordonare și implementare a PM cuprinde o serie de instrumente, inclusiv Reuniunea de Nivel Înalt a PM RM-UE, Reuniunea Platformei locale a PM Republica Moldova - UE, transformată în Reuniunea Platformei locale a PM RM-UE în format extins și Comitetul Național de Coordonare a PM, care este responsabil pentru informarea guvernului cu privire la ultimele evoluții în ceea ce privește punerea în aplicare a PM.

Reuniunea de Nivel Înalt a PM RM-UE are loc o dată pe an la Bruxelles, cu participarea reprezentanților țărilor care au semnat Declarația comună. Reuniunea analizează evoluțiile recente și identifică oportunitățile de lansare a unor noi inițiative. Astfel, în cadrul celei de-a opta reuniuni la nivel înalt a Parteneriatului pentru Mobilitate Republica Moldova-UE, desfășurată la Bruxelles în noiembrie 2015, au fost prezentate drept realizări elaborarea Strategiei naționale „Diaspora 2025", implementarea unei abordări „whole-of-government" și numirea coordonatorilor în domeniul migrației și dezvoltării la nivel național. Reprezentanții UE au apreciat eforturile și dinamica pozitivă a inițiativelor implementate în domeniul migrației legale și consolidarea relațiilor cu diaspora, prevenirea și combaterea migrației ilegale, promovarea mobilității circulare și capitalizarea migrației în politica de dezvoltare a țării [52, p. 66].

Reuniunile Platformei de Cooperare Locală în format extins au loc o dată pe an la Chișinău cu participarea reprezentanților autorităților Republicii Moldova, statelor membre ale UE, Comisiei Europene, Serviciului European de Acțiune Externă, organizațiilor internaționale, societății civile și mediului academic. În cadrul reuniunilor se evaluează nivelul de implementare a sarcinilor prevăzute în Declarația comună a PM și se stabilesc perspectivele de cooperare viitoare între parteneri; se identifică prioritățile de cooperare în cadrul altor platforme bilaterale și multilaterale în domeniul migrației și mobilității la nivel regional și global.

În cadrul reuniunii formatului extins al Platformei de Cooperare Locală a Parteneriatului de Mobilitate Moldova-UE, care a avut loc la Chișinău în 2017, a fost reafirmat angajamentul Republicii Moldova de a utiliza la maximum potențialul Parteneriatului în domeniul migrației, mobilității și dezvoltării, inclusiv în contextul implementării Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă ale Agendei ONU 2030 și al elaborării Pactului Global privind Migrația. Un accent deosebit a fost pus pe reintegrarea migranților moldoveni și pe implicarea acestora în dezvoltarea economică a Republicii Moldova în contextul aplicării unor programe precum PARE 1+1 și MiDL.

De asemenea, unul dintre instrumentele de monitorizare online ale parteneriatului pentru mobilitate este Baza de date, care conține informații despre inițiative, partenerii responsabili de implementarea acestora, indicatori și date de implementare, surse de finanțare etc., ceea ce permite sistematizarea activităților parteneriatului în funcție de diferite criterii, generând informațiile necesare pentru raportare. Republica Moldova oferă anual o bază de date online actualizată a Parteneriatului pentru Mobilitate.

În perioada 2008-2014 au fost implementate peste 110 proiecte în cadrul Parteneriatului de Mobilitate Moldova-UE în domeniul migrației legale, securității documentelor, politicii de migrație, combaterii migrației ilegale, migrației circulare etc. Cele mai multe proiecte au fost implementate în domeniul „Consolidarea sistemului național de gestionare a migrației" (29%). Urmează proiectele legate de protecția socială a migranților și a membrilor familiilor acestora (18,3%), „Consolidarea și co-dezvoltarea diasporei" (10,75%), „Schemele de migrație legală", „Dezvoltarea pieței muncii din Republica Moldova", „Cooperarea în domeniul gestionării frontierelor, cetățeniei și documentelor de călătorie, combaterea migrației ilegale și a traficului de ființe umane" (9,68% pentru fiecare direcție) [42, p. 58].

Jumătate dintre aceste proiecte au o componentă MISMES („Măsuri de sprijinire a migrainților din perspectiva ocupării forței de muncă și competențelor") [42, p. 58], care include măsuri politice specifice în țările de origine ale migranților, cum ar fi furnizarea de informații, instruirea sau servicii pentru potențialii migranți sau pentru migranții care se întorc la diferite etape: pre-migrație, migrație, post-migrație.

În acest sens, menționăm proiectul-pilot privind mobilitatea forței de muncă între Italia și Republica Moldova, care a vizat formarea și angajarea forței de muncă, organizarea și desfășurarea cursurilor lingvistice și profesionale, precum și îmbunătățirea gestionării fluxurilor forței de muncă calificată între Italia și Republica Moldova [51, p. 75].

La inițiativa Republicii Moldova, în 2012 a fost efectuată prima evaluare a Parteneriatului pentru mobilitate, care a arătat că Moldova este, în general, un exemplu de succes în ceea ce privește implementarea PM. Parteneriatul pentru mobilitate a permis extinderea cadrului de cooperare în mai multe sectoare din domeniul Justiției și Afacerilor Interne. Cea de-a doua evaluare a programului a fost realizată în 2018. Ca recomandare a fost propusă implicarea resurselor umane din instituțiile naționale în procesul de implementare a PM [43].

Acordul de Asociere dintre Republica Moldova și Uniunea Europeană, semnat în iunie 2014, declară unul dintre angajamentele asumate de către părți de a aprofunda dialogul și cooperarea în domeniul mobilității, migrației, azilului și controlului la frontieră, în conformitate cu politica UE în domeniul migrației, cooperarea în domeniul migrației legale și asigurarea implementării efective a acordului de readmisie.

Republica Moldova a încheiat acorduri de readmisie cu majoritatea țărilor UE, precum și cu Elveția (2004) și Norvegia (2006). Acest lucru a contribuit la consolidarea încrederii între Moldova și UE în ceea ce privește reglementarea proceselor de migrație ilegală, precum și la simplificarea procedurii de încheiere a acordurilor privind migrația forței de muncă și de reglementare a aspectelor legate de protecția socială a migranților [41, p. 180].

Articolul 14 din Acordul de Asociere prevede cooperarea în domeniul migrației, azilului și controlului la frontieră, cu accent pe gestionarea comună a fluxurilor de migrație și pe facilitarea „migrației circulare pentru dezvoltare”. Articolul 15 prevede implementarea acordurilor de readmisie și facilitarea eliberării vizelor, și stabilește punerea în aplicare în continuare a eforturilor privind mobilitatea internațională a cetățenilor.

Articolul 32 din acord se referă la cooperarea bazată pe schimbul de informații și de bune practici în „gestionarea eficientă a migrației forței de muncă pentru a consolida impactul pozitiv al migrației asupra dezvoltării” [1]. În opinia lui M. Cebotari, deși aceste prevederi nu sunt foarte concrete, ele joacă rolul de norme-cadru care determină direcția de dezvoltare, iar evidențierea unui aliniat separat dedicat protecției drepturilor migranților moldoveni și nediscriminării, demonstrează importanța acestui aspect în viziunea UE [12, p. 63].

În acest context, planurile naționale de acțiuni pentru implementarea Acordului de Asociere pentru anii 2014-2016 și 2017-2019 prevedeau un șir de acțiuni, care vizează cooperarea comună în gestionarea fluxurilor migraționale între UE și Republica Moldova, a frontierelor comune, precum și în alte domenii ce țin de protecția internațională, integrarea străinilor, prevenirea și combaterea migrației ilegale, a traficului de ființe umane, facilitarea migrației pendulare pentru dezvoltarea Republicii Moldova și asigurarea circulației legale a cetățenilor moldoveni [50, p. 73].

În baza Acordului de Asociere UE-Moldova, în 2022, Consiliul European a recunoscut perspectiva europeană a Republicii Moldova și i-a acordat statutul de țară candidată la UE, lansând o nouă etapă strategică a relațiilor UE-Moldova. La 22 august 2022, a fost adoptată o Agendă de asociere UE-Moldova actualizată pentru perioada 2021-2027.

Având în vedere impactul fluxurilor de migrație asupra societății și economiei moldovenești, guvernul a adoptat o serie de programe și proiecte menite atât să creeze condiții pentru angajarea legală a cetățenilor moldoveni în străinătate, cât și să încurajeze cetățenii moldoveni să se întoarcă acasă. Multe dintre acestea țin de domeniul educație și formare profesională și au fost implementate cu ajutorul unor proiecte finanțate în cadrul Parteneriatului pentru mobilitate UE-Moldova. În 2020, Fundația Europeană pentru Formare a evaluat politicile Republicii Moldova în domeniul dezvoltării capitalului uman, cu accent pe migrație și, în special, pe măsurile de sprijinire a migranților în ceea ce privește ocuparea forței de muncă și competențele [57, p. 10].

În mare parte obiectivul general al măsurilor întreprinse de autoritățile moldovenești este de a mobiliza resursele umane și financiare ale diasporei pentru a atrage repatriații și investițiile, precum și pentru a crea noi locuri de muncă. Din cele 64 de proiecte și activități MISMES de sprijinire a migranților, doar 9 proiecte s-au concentrat pe faza premergătoare migrației, 30 pe faza post-migrație, 25 de proiecte acoperă mai multe faze și niciun proiect nu vizează sprijinirea migranților în timpul perioadei de migrație [42, p. 60].

Acest lucru explică în mare parte faptul că Republica Moldova a obținut cele mai puține rezultate în faza premigratorie. Majoritatea măsurilor aplicate se limitează la facilitarea unei tranziții ușoare către țările

gazdă, prin informare cu privire la pericolele migrației ilegale și prin instruire, pentru a sprijini integrarea culturală și lingvistică în țara gazdă. Acest lucru duce, la rândul său, la o pregătire insuficientă a migranților, în special în ceea ce privește competențele profesionale și, în consecință, la o promovare insuficientă a oportunităților reale de migrație circulară.

Un alt obstacol în calea consolidării migrației circulare, potrivit specialiștilor ETF, este progresul lent în domeniul calificărilor. La momentul evaluării din 2020, în Republica Moldova fuseseră elaborate și aprobate doar 33 de standarde profesionale, iar registrul pentru Standardul Național de Clasificări era în curs de elaborare [57, p. 12].

În mare parte datorită sprijinului semnificativ acordat în faza de post-migrație, cele mai bune rezultate ale Republicii Moldovei au fost obținute în ceea ce privește reintegrarea migranților reveniți în țară prin inițiative de afaceri și formare antreprenorială. Instrumentele operaționale în acest sens au fost programele PARE 1+1, care au inclus o componentă de formare în domeniul antreprenoriatului și al dezvoltării afacerilor, și MiDL, care vizează realizarea potențialului migranților în dezvoltarea țării de origine.

În același timp, recunoașterea competențelor informale, dobândite de către migranții de muncă moldoveni în străinătate, devine relevantă la această etapă. ETF a elaborat recomandări pentru Republica Moldova, care vizează includerea dezvoltării capitalului uman ca prioritate la toate etapele migrației. Pentru programele de migrație axate pe educație și instruire, se recomandă o mai bună utilizare a rețelei existente de furnizori publici de educație și formare profesională. A doua recomandare are ca scop consolidarea procesului de creare a condițiilor pentru migrația circulară, în special prin deschiderea oportunităților de educație internațională și prin recunoașterea reciprocă a calificărilor profesionale și a documentelor educaționale. În acest scop, Republica Moldova a încheiat deja acorduri bilaterale cu o serie de țări gazdă, iar ETF recomandă ca aceste acorduri să fie extinse și să se confere prioritate educației și învățării ca elemente-cheie [57, p. 13].

O direcție importantă în formarea diasporei moldovenești în țările Uniunii Europene este existența acordurilor bilaterale între guvernele țărilor de destinație și țările de origine ale diasporei în diverse domenii, care contribuie la reglementarea și protecția drepturilor migranților moldoveni. Acestea constituie baza pe care se construiește cooperarea dintre Republica Moldova și țările de primire a migranților de muncă moldoveni.

Republica Moldova a încheiat acorduri bilaterale cu o serie de țări ale UE în domeniul migrației forței de muncă și protecției sociale a migranților moldoveni. În 2011 a fost semnat Acordul între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiene în domeniul migrației forței de muncă [3]. Părțile au convenit să coopereze în ceea ce privește reglementarea fluxurilor de migrație a forței de muncă și să facă schimb de informații cu privire la situația de pe piețele forței de muncă din ambele țări. În conformitate cu acest acord, partea italiană se angajează să ofere formare profesională și cursuri de limbă italiană pentru cetățenii moldoveni care doresc să lucreze în Italia.

Acordul dintre Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Bulgaria privind reglementarea migrației de muncă [2], semnat în 2018, prevede o serie de beneficii pentru migranții de muncă moldoveni: aceștia pot rămâne pe teritoriul Bulgariei pentru o perioadă de până la trei ani; nu vor fi obligați să dețină un permis de muncă. Acordul prevede recrutarea și angajarea legală a cetățenilor ambelor state pe teritoriul țărilor semnatare. Acordul prevede mecanisme de protecție a drepturilor de muncă ale migranților, printre care se numără: stabilirea Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă ca unic intermediar pentru recrutarea forței de muncă, cu aprobarea selecției finale de către angajator; obligativitatea semnării contractului de muncă înainte de a părăsi țara în limbile română și bulgară.

O întreagă secțiune a acordului este dedicată protecției drepturilor sociale și de muncă ale migranților de muncă. Legea prevede examinarea încălcărilor de către autoritățile gazdă și acțiuni de protecție, dar această dispoziție nu include un mecanism clar de implementare. Acest acord are aceeași problemă caracteristică altor acorduri semnate de Republica Moldova, și anume, lipsa oricăror obligații ale țării gazdă de a implementa acordul [12, p. 78].

Un alt tip important de acorduri de asigurare și protecție a drepturilor sociale ale cetățenilor Republicii Moldova sunt acordurile bilaterale în domeniul protecției sociale. Republica Moldova a semnat acorduri bilaterale în domeniul securității sociale cu majoritatea țărilor Uniunii Europene: Austria, Belgia, Bulgaria,

Republica Cehă, Estonia, Germania, Grecia, Italia, Lituania, Luxemburg, România, Polonia, Portugalia, Spania, Republica Cehă și Ungaria.

Menționîm că sistemele de securitate socială din Uniunea Europeană variază foarte mult de la o țară la alta, iar reglementările UE nu urmăresc să le armonizeze [58, p. 242]. Literatura științifică de specialitate menționează patru regimuri de securitate socială: portabilitate; exportabilitate; excluderea accesului; informalitate, în funcție de care lucrătorii migranți au anumite beneficii și drepturi. În UE, s-a dezvoltat regimul de portabilitate, care include toți migranții legali care au acces la servicii sociale în țara gazdă, iar țara de origine și țara gazdă au încheiat acorduri bilaterale sau multilaterale privind securitatea socială [31, pp. 4-5].

Cu toate acestea, Italia permite transferabilitatea pensiilor chiar și în absența unui acord cu țara de origine a migrantului. Angajatorii plătesc contribuțiile de asigurări sociale în numele lucrătorilor migranți prin intermediul Institutului Național de Asigurări Sociale, care transferă apoi aceste contribuții către autoritățile de asigurări sociale din țările de origine ale migranților. Legea prevede pensii de urmaș sau pensii transferabile, care pot fi transferate dincolo de frontierele naționale și pot fi solicitate la împlinirea vârstei de pensionare în Italia (65 de ani pentru bărbați, 60 de ani pentru femei), indiferent de legislația națională [55, p. 137]. Începând cu luna mai 2019, aproximativ 800 de cetățeni moldoveni, cu ajutorul organizației italiene ,,Patronato Acli”, primesc pensii de la statul Italian [12, p. 89].

Dintre acordurile de securitate socială existente în ceea ce privește aplicarea aspectului material, cel mai liberal este acordul cu Portugalia, care acoperă toate cele 5 tipuri principale de securitate socială: indemnizații pentru incapacitate temporară de muncă, inclusiv pentru maternitate; plăți către o persoană asigurată ca urmare a unui accident de muncă sau a unei boli profesionale; pensii de muncă pentru limită de vârstă, invaliditate, de urmaș; indemnizații de șomaj; asistență familială. Acordurile Republicii Moldova cu Bulgaria și România au, de asemenea, un domeniu de aplicare destul de larg. Majoritatea acordurilor acoperă doar două tipuri principale de securitate socială: plăți pentru accidente de muncă și pensiile de muncă [60, p. 22].

Datele CNAS pentru anii 2018-2022, care indică numărul beneficiarilor de pensii și indemnizații sociale cărora le-au fost transferate peste hotare în conformitate cu acordurile bilaterale dintre Republica Moldova și țările de destinație ale migranților moldoveni, sunt prezentate în tabelul de mai jos. După cum se poate observa din tabel, numărul beneficiarilor de pensii și indemnizații sociale în baza acordurilor bilaterale este în creștere. Însă suma medie a pensiilor transferate migranților moldoveni peste hotare este foarte mică și la 01.07.2023 este de 2606 lei. Ținând cont de mărimea pensiei și de numărul de documente care trebuie depuse la CNAS, considerăm că o anumită parte din migranții de muncă moldoveni de peste hotare nu-și înregistrează pensiile în Republica Moldova.

Tabelul. Numărul beneficiarilor de pensii și indemnizații sociale cărora le-au fost transferate în străinătate în conformitate cu acordurile bilaterale.

Anul	Numărul de persoane
01.01.2018	471
01.01.2019	533
01.01.2020	688
01.01.2021	1019
01.01.2022	851
01.07.2022	1336
01.07.2023	1563

Sursa: [61].

De asemenea, putem identifica acorduri bilaterale sectoriale care vizează lucrătorii dintr-un singur sector. În acest context, putem evidenția Acordul de cooperare în domeniul sănătății și științelor medicale, încheiat în 2009 între Republica Moldova și Germania. În august 2014, în baza acestui acord, a fost semnată

o declarație de intenție privind cooperarea în domeniul migrației lucrătorilor din domeniul sănătății între cele două țări [36].

În plus, Republica Moldova a semnat acorduri cu România, Italia, Lituania, Grecia și Germania privind recunoașterea permiselor de conducere.

Rolul acordurilor bilaterale este foarte important. Unii migranți de muncă moldoveni, care pleacă în țările UE, urmează cursuri de formare în țara gazdă atât în domeniul lingvistic, cât și în cel al formării profesionale. Structurile de stat moldovenești, organizațiile diasporei moldovenești și organizațiile neguvernamentale de formare profesională ar putea fi mai active în organizarea unor astfel de seminare și programe în țara de origine. Acestea ar contribui atât la formarea unor atitudini pozitive ale migranților față de instituțiile de stat din Republica Moldova și față de diasporă, cât și la construirea relațiilor dintre instituțiile de stat și organizațiile neguvernamentale din țările gazdă cu diaspora moldovenească și instituțiile de stat din Republica Moldova. Ar fi vorba de programe de competențe transfrontaliere reale și funcționale, cu toate perspectivele pe care acestea le implică [40, p. 60].

Mecanismele de securitate socială au un impact deosebit asupra intențiilor lucrătorilor migranți de a se întoarce în țările de origine. În acest context, trebuie menționat acordul-cadru de parteneriat între Ministerul Sănătății, Muncii și Protecției Sociale al Republicii Moldova și Oficiul pentru Imigrație și Integrare al Republicii Franceze [32], în cadrul căruia autoritățile franceze au oferit asistență materială și financiară cetățenilor moldoveni care doresc să se întoarcă acasă pentru dezvoltarea afacerilor, angajare și integrare socială. Împărtășim punctul de vedere al cercetătorului M. Cebotari, care consideră că, pentru a asigura un nivel înalt de protecție a drepturilor sociale ale migranților de muncă și pentru a încuraja întoarcerea acestora acasă, negocierea și semnarea acordurilor bilaterale în domeniul migrației de muncă și protecției sociale ar trebui să devină o prioritate pentru instituțiile puterii de stat din Republica Moldova [12].

Cu toate acestea, în opinia noastră, pe lângă aspectele sociale, în cadrul relațiilor bilaterale cu statele membre ale UE este necesară dezvoltarea și implementarea pe bază de paritate a unui mecanism de asistență juridică pentru străinii din această țară în țara noastră și pentru cetățenii noștri în țara de destinație.

În formarea diasporei moldovenești în Uniunea Europeană, rolul autorităților / societăților din țările gazdă este foarte important. Foaia de parcurs elaborată în cadrul Forumului internațional privind migrația și dezvoltarea determină politicile guvernelor țărilor gazdă de a interacționa cu comunitățile diasporei, de a le implica în dialog și dezvoltare durabilă. Politicile promovate de țara gazdă depind în mare măsură de legăturile istorice cu țara de origine a diasporei, precum și de modul în care diaspora este integrată în societatea gazdă [39, p. 274].

Potrivit cercetătorului român C.-A. Moarcăș Costea, la nivelul UE nu există o politică comună privind migrația în general, ci doar o politică comună privind anumite aspecte ale migrației [37, p. 3]. Legislația UE se concentrează pe două domenii principale: garantarea deplină a drepturilor migranților legali și sancționarea migrației ilegale. Printre directivele care reglementează drepturile migranților legali se numără următoarele: Directiva 2003/109/CE privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung [19]; Directiva 2011/98/UE privind procedura unică de solicitare a unui permis unic pentru resortisanții țărilor terțe în vederea ședерii și ocupării unui loc de muncă pe teritoriul statelor membre și un set comun de drepturi pentru lucrătorii din țările terțe cu ședere legală pe teritoriul unui stat membru [21]; Directiva (UE) 2021/1883 a Parlamentului European și a Consiliului din 20 octombrie 2021, privind condițiile de intrare și de ședere a resortisanților țărilor terțe pentru ocuparea unor locuri de muncă înalt calificate și de abrogare a Directivei 2009/50/CE [22; 20].

În ceea ce privește drepturile de muncă ale lucrătorilor migranți în situație neregulamentară, legislația statelor UE se concentrează pe aplicarea de sancțiuni pentru angajatorii care folosesc forța de muncă a migranților ilegali. Chiar și în cazul expulzării ulterioare, unui migrant ilegal i se garantează plata tuturor salariilor pentru munca prestată. Această abordare este consacrată în Directiva 2009/52/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 18 iunie 2009 de stabilire a standardelor minime privind sancțiunile și măsurile împotriva angajatorilor de resortisanți din țări terțe cu ședere ilegală [20].

În țările de destinație, protecția drepturilor pe piața muncii este importantă pentru migranții moldoveni. În țările Uniunii Europene, piața forței de muncă este, de obicei, gestionată de agenții naționale de ocupare

a forței de muncă sau de organisme cu funcții similare, care pot oferi asistență migranților. În Franța, este vorba despre Direcția franceză pentru imigrație și integrare, care oferă asistență specifică migranților în ceea ce privește primirea și integrarea, precum și în ceea ce privește întoarcerea și reintegrarea migranților în țara lor de origine. Marea Britanie dispune de un Serviciu național de carieră, care pune migranții în contact cu un consilier pentru căutarea unui loc de muncă, iar o linie telefonică de asistență oferă consultanță cu privire la drepturile de angajare și la soluționarea litigiilor la locul de muncă [45].

Țările UE dispun de diverse mecanisme menite să protejeze drepturile migranților pe piața forței de muncă. Se poate de menționat contractele individuale de muncă și contractele colective de muncă, care stipulează salariile, condițiile de muncă și, în unele țări UE, beneficiile colective, în special acordurile privind formarea profesională [25, p. 6]. Majoritatea țărilor europene au legiferat salariul minim. În unele țări (Austria, Danemarca, Finlanda, Italia), salariile minime sunt stabilite prin convenții colective sectoriale, dar acestea sunt aplicate în mod diferit în statele membre ale UE.

În ceea ce privește contractele individuale de muncă, acestea sunt, adesea, caracterizate de un conținut juridic neclar, oferă lucrătorilor puține drepturi și puține informații despre condițiile de muncă și salariile din străinătate. Lucrătorii sunt forțați să muncească în condiții pe care nu le cunoșteau sau pe care nu le-ar fi acceptat. De fapt, contractele individuale de muncă sunt încheiate în afara țării de origine; sunt adesea oferite lucrătorului într-o limbă pe care acesta nu o cunoaște. În plus, nu există posibilitatea de a verifica angajatorii în țările de destinație, astfel încât aceștia încalcă destul de des drepturile lucrătorilor migranți [12, p. 104].

În acest sens, este necesar să se încheie acorduri cu țările UE nu doar în domeniul protecției sociale, ci și în ceea ce privește acordarea de asistență juridică în materie penală sau civilă (moștenire, cetățenie, adopție, drepturile copilului, cetățeni moldoveni urmăriți penal, privați de libertate etc.) [41, p. 180].

Integrarea cu succes a migranților pe piața forței de muncă din țările gazdă nu este doar cheia succesului pentru cei care sosesc în țările UE, ci are și beneficii pe termen lung pentru țările gazdă. Constatând disponibilitatea unei varietăți de politici pentru migranți, autoritățile UE fac apel la solidaritate între toate părțile interesate și afectate de contextul integrării: societatea civilă, instituțiile de învățământ, angajatorii, comunitățile religioase, organizațiile din diasporă și migranții [46].

După cum arată practica, autoritățile și societatea civilă din statele membre ale UE iau măsuri pentru includerea migranților și a organizațiilor din diasporă în viața țărilor de destinație. Având în vedere că educația și formarea profesională sunt instrumente fundamentale de integrare și de egalitate de șanse, un pas important este promovarea recunoașterii calificărilor obținute în țările terțe, îmbunătățirea comparabilității acestora cu calificările din UE. În același timp, ar trebui oferite cursuri tranzitorii (de tranziție) migranților pentru a completa educația pe care au primit-o în străinătate. Acestea vor fi esențiale pentru o incluziune mai rapidă și echitabilă a migranților pe piața muncii și le vor permite acestora să-și folosească pe deplin cunoștințele și competențele. De asemenea, pot ajuta migranții să-și continue studiile în țara gazdă, sporind astfel participarea lor la învățământul superior și la învățarea pe tot parcursul vieții [46].

Asistența în timpul pandemiei COVID-19 a fost un indicator specific al atitudinii autorităților din țara gazdă față de comunitățile de migranți. Potrivit sondajului OIM efectuat în rândul migranților moldoveni în timpul pandemiei, 37% dintre respondenți au indicat că autoritățile țării gazdă i-au ajutat în diferită măsură în timpul pandemiei: 12% dintre respondenți au indicat că i-au ajutat mult și foarte mult, 17% - parțial, 8% - într-o măsură nesemnificativă. Irlanda (37%) și Regatul Unit (28%) au avut cei mai mulți respondenți care au declarat că au fost ajutați foarte mult. 34% dintre respondenți au declarat că țara gazdă nu i-a ajutat deloc. Respondenții din Spania (42%) și Germania (36%) au fost nemulțumiți de sprijinul acordat de autoritățile din țara de destinație [30, pp. 26-27].

În același timp, potrivit respondenților, cea mai valoroasă asistență oferită de țara gazdă este reprezentată de ajutorul de șomaj (care variază între 30% și 90% din salariul de bază sau până la 100% în cazul părinților cu copii), prelungirea creditelor ipotecare și amânarea plății chiriei și a pensiei de întreținere după încheierea carantinei, reînnoirea automată a tuturor documentelor expirate în timpul carantinei, asistență medicală și psihologică gratuită, remedii gratuite, scutiri de taxe, facilități de credit preferențiale, tichete alimentare gratuite pentru nevoiași, alocații pentru copii etc [30, pp. 26-27].

Pentru a valorifica potențialul diasporei, guvernele țărilor gazdă elaborează și pun în aplicare decizii,

programe și planuri de acțiune pentru cooperarea cu diaspora, implică diaspora în diferite domenii de activitate, oferă finanțare pentru proiecte de dezvoltare conduse de diasporă, consolidarea potențialului și sprijin pentru antreprenorii din diasporă. Cu toate acestea, trebuie remarcat faptul că, în ceea ce privește comunitățile moldovenești / diaspora moldovenească, autoritățile și societatea civilă din țările de destinație fac primii pași în această direcție.

În pofida interesului sporit al Uniunii Europene pentru integrarea migranților și formarea comunităților diasporei în ultimele decenii, analiza surselor științifice a demonstrat că atât autorii străini, cât și cei autohtoni nu abordează activ problema participării instituțiilor internaționale și a autorităților / societății civile din țările de destinație la formarea diasporei moldovenești [56; 35; 24; 12].

Cercetătorul R. Schwartz constată că există oportunități de dezvoltare a cooperării cu diaspora atât la nivel central, cât și la nivel local (municipal și regional), autoritățile locale acționând într-un mod mai coerent, mai rațional și mai sensibil decât cele centrale [56, p. 19]. În Italia, în special, autoritățile locale încearcă să se implice activ în satisfacerea nevoilor migranților. De exemplu, municipalitatea din Roma a adoptat o politică de dialog incluziv cu toate comunitățile etnice de migranți din Roma încă de la începutul anilor 2000. O modalitate de aplicare a acestui dialog este prin intermediul „mediatorilor culturali", care sunt reprezentanți ai minorităților etnice/naționale înregistrați și instruiți de către municipalitate pentru a evalua și a satisface nevoile migranților. În plus, pentru a îndeplini funcții de consiliere la nivel municipal sunt aleși „consilieri comuni" de comunitățile de migranți respective. Deși nu au drept de vot, aceștia pot face sugestii cu privire la nevoile migranților. „Importanța simbolică a unei astfel de funcții la nivelul autorităților locale nu poate fi subliniată îndeajuns, deoarece le permite migranților să realizeze că vocea lor nu este doar binevenită în dezbateri privind bunăstarea Romei, ci este chiar necesară" [56, p. 19]. Cu toate acestea, doar foarte puțini migranți cunoșteau de existența consilierilor comuni.

Municipalitatea din Bologna promovează valorile culturale ale diferitelor grupuri de migranți care trăiesc pe teritoriul său. În fiecare an, la Bologna este organizat un festival de muzică moldovenească și schimb de informații. Municipalitatea din Bologna participă, de asemenea, la programe menite să ajute victimele traficului de ființe umane.

Padua are un mecanism oficial care le permite migranților să-și exprime preferințele politice. Un migrant moldovean a lucrat ca funcționar public în biroul guvernamental al orașului și a reprezentat migranții în alegerile oficiale în calitate de candidat din Europa Centrală și de Est [56, p. 20].

Pentru a fi mai eficiente, municipalitățile ar trebui să coopereze cu organizațiile societății civile, implicate în protecția drepturilor omului, inclusiv a drepturilor migranților. Este necesar să se creeze o infrastructură de comunicare formală și informală, astfel încât migranții moldoveni să poată contacta reprezentanții organizațiilor și instituțiilor din țara gazdă cu privire la problemele care îi interesează.

Menționăm proiectul „Dezvoltarea capacităților antreprenoriale ale diasporei Republicii Moldova" (DOMDE), care a fost implementat în Republica Moldova și Italia în conformitate cu Acordul bilateral și Declarația comună între Direcția Generală pentru Imigrare și Politici de Integrare a Ministerului Muncii și Politicilor Sociale al Republicii Italiene și Republica Moldova. Acest proiect asigură continuitatea inițiativelor aprobate la nivelul UE și al guvernului italian în gestionarea schemelor de migrație circulară și a acțiunilor care sporesc în mod eficient sustenabilitatea contribuției migranților reîntorși la economia națională. În 2012, Departamentul pentru imigrație din cadrul Ministerului Muncii și Politicilor Sociale al Republicii Italiene, împreună cu OIM la Roma, a lansat programul Mobilitatea Internațională a Forței de Muncă, pentru a consolida cooperarea italo-moldovenească și pentru a crea un sistem integrat de gestionare a migrației forței de muncă. Proiectul DOMDE își propune să utilizeze potențialul economiei sociale pentru dezvoltarea economică durabilă a Republicii Moldova, ținând cont de sfera de activitate a migranților moldoveni în Italia, în special domeniul serviciilor de îngrijire socială la domiciliu [47, pp. 120-121]. În plus, economia socială și antreprenoriatul social pot influența gestionarea eficientă a migrației de întoarcere și circulare în Republica Moldova, reieșind atât din particularitățile antreprenoriatului social, cât și din cele ale migrației forței de muncă.

Factorii de învățare și de conștientizare sunt deosebit de importanți în procesul de implementare a proiectului. La nivelul persoanelor fizice și al asociațiilor diasporei, proiectul oferă sesiuni de formare per-

sonalizate, care vizează sporirea oportunităților de afaceri și abilităților antreprenoriale ale migranților și diasporei, care se întorc în Republica Moldova și decid să investească în țara de origine, continuând să trăiască și să lucreze în Italia. Comunitatea de migranți din Republica Moldova ar trebui să fie familiarizată cu mediul instituțional și de afaceri din țara de origine și să fie informată cu privire la oportunitățile locale de muncă și de afaceri.

Deși în Republica Moldova a fost deja stabilit un cadru instituțional solid pentru gestionarea migrației, este încă necesar să se dezvolte în continuare capacitățile de gestionare a migrației prin consolidarea capacităților instituțiilor de stat nu numai la nivel central, ci și la nivel local. În acest context, proiectul DOMDE ar trebui să contribuie la crearea unui mediu favorabil pentru investirea remitențelor în Republica Moldova printr-o abordare integrată, care vizează consolidarea diasporei (competențe și active) ca agent de dezvoltare a economiei moldovenești, inclusiv a economiei sociale ca sector relevant cu potențial de dezvoltare locală. Crearea unei rețele transnaționale, bazate pe competențele și activele diasporei ca motor de dezvoltare locală în cadrul schemelor de migrație circulară temporară, va oferi o perspectivă durabilă de utilizare a potențialului diasporei pentru dezvoltarea economică a Republicii Moldova [47, p. 124].

Un indicator important al integrării migranților în țările de destinație este posibilitatea de a participa la procesele politice și electorale. Cu toate acestea, practica arată că majoritatea imigranților au puține oportunități de a participa la procesele politice care le afectează interesele.

În acest context, Comitetul Economic și Social European considera, că autoritățile gazdă ar trebui să aplice politici de integrare în cadrul unei abordări bidirecționale, axată pe societatea gazdă și pe imigrant, utilizând potențialul unei societăți civile active în țările UE [9].

Convenția Consiliului Europei privind participarea străinilor la viața publică la nivel local din 1992 [13] prevede că participarea activă a străinilor stimulează dezvoltarea și prosperitatea comunității locale, astfel încât acestora ar trebui să li se garanteze libertatea de exprimare, de întrunire și de asociere, să se promoveze înființarea de consilii consultative, care să reprezinte rezidenții străini la nivel local și să se promoveze dreptul de vot la alegerile locale. Cu toate acestea, puține state membre ale Uniunii Europene au semnat acest document.

În prezent, un număr semnificativ de state membre ale UE garantează dreptul de vot al cetățenilor străini. În funcție de legislația țării gazdă, resortisanții țărilor terțe pot vota la alegerile municipale, regionale și naționale, iar în 13 țări pot candida la alegerile municipale. Cu toate acestea, în realitate, cetățenii străini nu participă suficient de activ la procesul electoral, astfel încât societatea civilă din țările gazdă trebuie să încurajeze această participare.

Deși reprezentanții comunităților de migranți moldoveni din țările Uniunii Europene nu sunt foarte activi în activitățile organizațiilor diasporei moldovenești, aceștia pot participa la activitățile organizațiilor societății civile din țările gazdă. De o importanță deosebită sunt sindicatele ai căror membri sunt migranți, care reprezintă o mare diversitate etnică și culturală și acționează ca mediatori sociali [9]. În plus, organizațiile diasporei și societatea civilă își pot uni forțele pentru a aborda probleme sociale comune (educație, locuri de muncă, locuințe, planificare și dezvoltare urbană) care afectează atât populația gazdă, cât și migranții.

Diaspora se poate manifesta ca un subiect de pe agenda politică a țării de destinație și / sau de origine. Funcția politică a diasporei se realizează prin intermediul partidelor politice, al reprezentanților etnici în instituțiile parlamentare sau municipale; membrii diasporei, care dețin funcții politice, economice, culturale importante în țara de reședință și care își exprimă voința de a promova interesele naționale ale țării de origine [54].

Analiza rolului instituțiilor internaționale și al autorităților / societății civile din țările de destinație în formarea diasporei moldovenești în Uniunea Europeană ne permite să tragem următoarele concluzii. Atitudinea actuală a autorităților moldovenești față de problema migrației, diasporei și dezvoltării se formează sub influența structurilor internaționale, printre care Uniunea Europeană joacă un rol semnificativ. Cu sprijinul financiar al partenerilor externi, autoritățile moldovenești implementează proiecte și programe, care vizează atât cooperarea cu diaspora moldovenească de peste hotare, cât și atragerea capitalului financiar, social și uman al diasporei pentru dezvoltarea durabilă a țării de origine.

Pentru formarea diasporei moldovenești în țările Uniunii Europene, un rol important îl au acordurile

bilaterale dintre guvernele țărilor de destinație și Republica Moldova în diverse domenii, care contribuie la reglementarea și protecția drepturilor migranților moldoveni. Acordurile bilaterale cu țările UE vizează, în primul rând, protecția socială a migranților moldoveni, dar practica arată că este necesară încheierea unor acorduri de asistență juridică în domeniul dreptului penal sau civil.

Guvernele / societatea civilă din țările de destinație ale diasporei moldovenești din Uniunea Europeană sunt interesate să utilizeze potențialul diasporei, implicând-o în diverse sfere de activitate. Politica țării gazdă depinde în mare măsură de legăturile istorice stabilite cu țara de origine a diasporei, precum și de gradul de integrare a diasporei în societatea gazdă. În ceea ce privește comunitățile moldovenești / diaspora moldovenească, autoritățile și societatea civilă din țările de destinație fac primii pași în această direcție. Este foarte important ca toate nivelurile de guvernare - global, european, național, regional și local - să fie implicate în elaborarea și implementarea strategiilor de integrare, pentru a maximiza eficiența acțiunilor tuturor părților interesate în acest proces.

Referințe:

1. *Acord de Asociere între Republica Moldova și Uniunea Europeană și Comunitatea Europeană a energiei atomice și statele membre ale acestora*. http://www.mfa.gov.md/img/docs/Acordul-de-Asociere-RM-UE.pdf
2. *Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Bulgaria privind reglementarea migrației de muncă.* http://msmps.gov.md/wp-content/uploads/2020/06/acord-Bulgaria_RM_migratie.pdf.
3. *Acord între Guvernul Republicii Moldova și Guvernul Republicii Italiei îndomeniumigrației de muncă.* http://www.mmpsf.gov.md/.
4. *Action Plan on the integration of third country nationals: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM (2016).* https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agendamigration/proposal-implementationpackage/docs/20160607/communication_action_plan_integration_thirdcountry_nationals_en.pdf
5. *A Common Agenda for Integration — Framework for the Integration of Third-Country Nationals in the European Union: Communication From The Commission To The Council, The European Parliament, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions COM (2005).* https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0389:FIN:en:PDF
6. *A Common Immigration Policy for Europe: Principles, actions and tools: Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions COM (2008)*. https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/a-common-immigration-policy-for-europe.html
7. *A fost semnat Memorandumul de înțelegere privind lansarea oficială a Programului „Valorificarea potențialului migrației în Republica Moldova", faza a III-a*. https://www.moldpres.md/news/2023/06/29/23005191
8. *Action Plan on the integration of third country nationals: Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions COM (2016).* https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/policies/european-agendamigration/proposal-implementationpackage/docs/20160607/communication_action_plan_integration_thirdcountry_nationals_en.pdf
9. *Avizul Comitetului Economic și Social European privind cooperarea dintre organizațiile societății civile și autoritățile locale și regionale pentru integrarea imigranților (aviz suplimentar)*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX:52011IE1174
10. BALTAG, D., BURDELNII, E. *Raport de evaluare la jumătate de termen a Strategiei Naționale Diaspora-2025*, Republica Moldova, International Centre for Migration Policy Development. - Chișinău, 86 p.
11. *Carta Socială Europeană* (revizuită). www.coe.int/socialcarter
12. CEBOTARI, M. *Protecția juridică a drepturilor sociale ale cetățenilor Republicii Moldova cu statut de lucrători migranți.* Teza de doctor în drept. - Chișinău, 2022, 201 p.
13. *Convention on the Participation of Foreigners in Public Life at Local Level.* - Strasbourg, 5 februarie 1992, https://rm.coe.int/168007bd26

14. *Conventia Europeana referitoare la statutul juridic al lucratorului migrant*. https://www.coe.int/t/dg3/migration/archives/Documentation/Legal_texts/093_Convention_Legal_Status_Migrant_Workers_ro.pdf
15. *Convenţia europeană a drepturilor omului.* https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ron
16. *Convenţia Europeană cu privire la cetăţenie*. https://rm.coe.int/16802ed91d
17. *Conventia Europeană cu privire la recunoaşterea atestatelor obţinute în învăţământul superior în statele din regiunea Europei.* https://www.usch.md/wp-content/uploads/2023/04/Conventia-de-la-Lisabona-ETS-165-11.04.1997.pdf
18. *European Code of Social Security* (revised). https://rm.coe.
19. *Directiva 2003/109/CE a Consiliului privind statutul resortisanților țărilor terțe care sunt rezidenți pe termen lung*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:02003L0109-20110520&from=DE
20. *Directiva 2009/52/CE a Parlamentului European și a Consiliului din 18 iunie 2009 de stabilire a standardelor minime privind sancțiunile și măsurile la adresa angajatorilor de resortisanți din țări terțe aflați în situație de ședere legală.* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009L0052
21. *Directiva 2011/98/UE, a Parlamentului European și a Consiliului din 13 decembrie 2011 privind o procedură unică de solicitare a unui permisuni pentru resortisanții țărilor terțe în vederea șederii și ocupării unei loc de muncă pe teritoriul statelor membre și un set comun de drepturi pentru lucrătorii din țările terțe cu ședere legală pe teritoriul unui stat membru*. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0098**.**
22. *Directiva (UE) 2021/1883 a Parlamentului European și a Consiliului din 20 octombrie 2021 privind condițiile de intrare și de ședere a resortisanților țărilor terțe pentru ocuparea unor locuri de muncă înalt calificate și de abrogare a Directivei 2009/50/CE a Consiliului Parlamentul European și Consiliul Uniunii Europene.* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/HTML/?uri=CELEX:32021L1883&from=EN.
23. DONU, V. *Politica Republicii Moldova în domeniul relațiilor cu diaspora orientată spre consolidarea încrederii Biroului relații cu diaspora în acest proces*. În: *MOLDOSCOPIE (Pobleme de analiză politică)*, 2019, nr. 4 (LXXXVII), pp. 35-55.
24. DONU, V. *Strategii de consolidare a dialogului cu organizațiile din diaspora*. În: *Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine.* - Chișinău, IOM, 2017, pp. 432-442;
25. DRIBBUSCH, H., BISPINCK, R. E*xploring collective bargaining coverage in eight EU member states.* - Düsseldorf: Wirtschafts-und Sozialwissenschaftliches Institut (WSI), 27 p.
26. *EUDiF. European Union Global Diaspora Facilities.* https://diasporafordevelopment.eu/actions/
27. *European Agenda for the Integration of Third-Country Nationals: Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions COM (2011).* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011DC0455&from=EN
28. *European Convention on Social and Medical Assistance and its Protocol*. https://rm.coe.int/16800637c2
29. *European Convention on Social Security.* https://rm.coe.int/1680074611
30. *Evaluarea rapidă a OIM privind impactul COVID-19 asupra bunăstării migranţilor moldoveni: date empirice privind strategiile şi contribuţiile migranţilor.* – Chișinău, OIM, 2020, 30 p.
31. HOLZMANN, R., KOETTL, J. *Portability of pension, health, and other social benefits: facts, concepts, issues.* În: *Discussion Paper* nr. 5715. - Bonn, 2011, 58 p.
32. *Hotărâre Acord-cadru de parteneriat între Ministerul Sănătăţii, Muncii şi Protecţiei Sociale al Republicii Moldova şi Oficiul Francez pentru Imigrare şi Integrare al Republicii Franceze pentru punerea în aplicare a programului OFII de ajutor pentru reintegrare în Republica Moldova*. În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, din 24.11.2017, nr. 411-420.
33. *Hotărâre Guvernului Republicii Moldova Nr. 561 din 19.08.2015 cu privire la reglementarea cadrului instituțional și mecanismului de coordonare a asistenței externe acordate Republicii Moldova de organizațiile internaționale și țările donatoare.* În: *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, din 21.08.2015 Nr. 224-233, https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=84047&lang=ro
34. KEUSCH, M., SCHUSTER, N. *European Good Practice Examples of Migration and Development Initiatives, with a Particular Focus on Diaspora Engagement*. - Vienna, 2012. http://www.mirovni-institut. si/data/tinymce/Projekti/comide_lana/CoMiDe_European%20 Good%20Practice%20Study-screen.pdf

35. КОЖУХАРЬ, И. *Пути преодоления антиинтеграционного потенциала диаспоральных сообществ в процессе государственного строительства принимающих стран*. În: *Diaspora în lumea modernă: contextul regional și potențialul pentru o dezvoltare durabilă a țărilor de origine*. - Chișinău, IOM, 2017, pp. 405-417.
36. Министерство Здравоохранения, *«Отчет по результатам исполнения плана действий по внедрению стратегии по развитию системы здравоохранения на 2008–2017, на 2014 год»* (2015). www.ms.gov.md/sites/ default/files/sdss_2014.pdf
37. MOARCĂȘ COSTEA, C-A. *Drepturile sociale ale lucrătorilor migranți.* - București. Ed. C.H.Beck, 2011, p. 3 (298 p.). ISBN 978-973-115-971-3.
38. МОЛОДИКОВА, И. Н., ЕМЕЛЬЯНОВА, Л. Л., ЛЯЛИНА, А. В. *Взаимодействие с диаспорами и диаспоральными организациями как ключ к успешной политике интеграции мигрантов в ЕС.* În: *Балтийский регион*, 2018, Т. 10, №3, pp. 58-79.
39. МОШНЯГА, Г. *Исследование проблемы молдавской диаспоры в Европейском Союзе: историографические аспекты.* În: *Studia Universitatis Moldaviae*, 2023, nr. 3(163), pp. 266-277.
40. MOSNEAGA, V. *MISMES Projects in the Republic of Moldova in the context of the Mobility Partnership.* În: *MOLDOSCOPIE (Pobleme de analiză politică),* 2015, nr. 1(LXVIII), pp. 57-94.
41. MOSNEAGA, V. *Cartografierea diasporei moldovenești din Germania, Marea Britanie, Israel, Italia, Portugalia si Rusia*. – Chisinau, OIM, 2017, 220 p. ISBN 978-9975-4469-9-0.
42. MOSNEAGA, V. *MISMES Projects in the Republic of Moldova in the context of the Mobility Partnership.* În: *MOLDOSCOPIE (Probleme de analiză politică),* 2015, nr. 1(LXVIII), pp. 57-94.
43. *Parteneriatul de Mobilitate.* https://mfa.gov.md/ro/content/parteneriatul-de-mobilitate
44. *Plan on the integration and inclusion 2021-2027. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2020.* https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2020%3A758%3AFIN
45. *Pay and work rights helpline and complaints.* https://www.gov.uk/pay-and-work-rights.
46. Plan on the integration and inclusion 2021-2027. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2020. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM%3A2020%3A758%3AFIN
47. PORCESCU, S., DONU, V. *Dezvoltarea capacităților de antreprenoriat social ale diasporei ca dimenisune a politicii de stat în domeniul relațiilor cu diaspora*. În: *MOLDOSCOPIE (Pobleme de analiză politică)*, 2018, Nr. 4(LXXXIII), pp. 114-125.
48. *Principiile comune de bază cu privire la politicile de integrare a imigranților*. https://www.eesc.europa.eu/resources/docs/common-basic-principles_en.pdf
49. *Proiectele PNUD în Moldova*. https://www.undp.org/ro/moldova/projects/
50. *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2008–2013*. - Chișinău, 2014, 68 p.
51. *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2009–2014*, 142 p.
52. *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2009–2014*, - Chișinău, 2016, 148 p.
53. *Profilul Migrațional Extins al Republicii Moldova 2014–2018.* - Chișinău, 2019, 100 p.
54. RUSU, R. *The impact of Diaspora on political processes in Republic of Moldova*. În: *Administrarea Publică.* Nr. 4(76), octombrie-decembrie. - Chișinău, AAP 2012, pp. 103–110
55. SABATES-WHEELER, R., KOETTL, J. *Social protection for migrants: The challenges of delivery in the context of changing migration flows.* În: *International Social Security Review*, 2010, Vol. 63, 3-4, pp.115-144. ISSN 1468-246X.
56. SCHWARTZ, R. *Analiza legăturii între comunităţile moldoveneşti de peste hotare (CMH) şi Moldova*. – Chșinău, Moldova, OIM, 2007, 41 p.
57. *Skills and Migration Country Fiche Moldova*. September 2021. www.etf.europa.eu/en/publications-and-resources/publications/
58. VIERIU, E. Dreptul securității *sociale: curs universitar.* - București: Ed. Pro Universitaria, 2016, p. 242 (304 p.). ISBN: 978-606-26-0520-9.
59. VREMIS, M., CRAIEVSCHI-TOARTA, V., BURDENII, E., HERM, A., POULEN, M. *Extended migration profile of the Republic of Moldova.* - Chisinau, IOM, 2012, 312 *p*.

60. T*рудовая миграция в ЕС и система социального обеспечения в Беларуси, Молдове и Украине: правовой анализ и оценка экономических взаимосвязей*. - Минск, 2019. https://eap-csf.eu/wp-content/uploads/ANALYTICAL-REPORT-Labour-migration-and-pension-systems-RU.pdf
61. http://cnas.md/lib.php?l=ro&idc=244&t=/Statistica/

Date despre autor:
Gheorghe MOŞNEAGA, doctorand, magistru în ştiinţe politice, Universitatea de Stat din Moldova.
ORCID: 0000-0001-5372-3016
E-mail: gheorghemosneaga@gmail.com

Prezentat la 13.12.2023